

Llibre Evast e Blanquerna

Francesc Garreta
Universitat Ramon Llull

I. Ha esdevingut un tòpic, en parlar del *Blanquerna* de Ramon Llull, de presentar-la com la primera novel·la en llengua catalana. Un tòpic més que justificat pel fet que el mateix Llull, al darrer capítol de l'obra, escrigui "acabat és lo romanç de Evast e Blanquerna". I ens cal entendre romanç en el sentit estricto de la paraula, "narració d'una història", o, com ha derivat en francès, *roman*, o sigui novel·la.

Aquesta declaració de l'autor en finir l'obra no fa sinó explicitar allò que implícitament acaba de construir; una història fictícia al servei d'una idea. També és el mateix autor qui ens la manifesta al mateix paràgraf esmentat, això és: "per donar doctrina con deja hom viure en aquest món per tal que en l'altre eternalment sia en la glòria de Déu."

Com sabem, el *Blanquerna* està estructurat en cinc llibres dedicats als diferents estaments per alguns dels quals passaran els personatges de la història: De matrimoni, De religió, De prelació, D'apostolical estament i De vida ermitana. Amb els afegitons del *Llibre d'Amic e Amat*, de producció autònoma i d'originalitat diferent al cos format pels cinc llibres anteriors, a més dels quinze capítols que, sota l'epígraf d'*Art de contemplació*, tracta la manera com

1 Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, Ariel, Vol. 1.

Blanquerna redactà i estructurarà aquesta obra en el seu apartament eremític.

Aquesta divisió és la que sosté alhora el progrés novel·lístic i el que servirà per a l'exposició del cos doctrinari de l'obra. Tant les presentacions com els tractaments que trobem en la bibliografia acadèmica sobre el *Blanquerna*, consideren aquesta divisió com l'estructura novel·lística que atorgarà sentit a la intenció de l'autor.

En aquest article ens proposem de presentar breument allò que ens pot servir de base per al tractament de l'estructura del viatge en el *Blanquerna*, assenyalar l'esquelet intern que sostindria el desenvolupament novel·lístic de la narració, per damunt -o per sota, segons com ho mirem- de la divisió temàtica i doctrinal, que no necessàriament ha de ser l'única que sosté de la història.

II. Retornant a l'inici, la nostra atenció se centra en l'afirmació de "primera novel·la". Potser més en l'adjectivació que en el nom. *Primera*, assenyalava un límit, i partint de la base que tot límit té un més enllà, ens situem en aquesta frontera tan atractiva que ens fa plantejar la idea de l'originalitat. De dirigir la mirada cap a l'abans del límit. Primera i origen. Primera novel·la? Sí. Originalitat? També? O Fins a quin punt?

És aquí on sorgeix la qüestió de les influències. No creiem que assenyalar-les sigui cap descrèdit a la vàlua de l'autor, ans al contrari, situa Ramon Llull en el gran paper del "creador" com a baula de la cadena que constitueix l'avenç del pensament humà i, en tot cas, que, com a creador -o sigui "fent del no res"-, li cal el passat com a base de projecció, encara que sigui de manera no conscient.

Les influències que han estat assenyalades en el *Blanquerna* han estat, bàsicament, els textos sagrats i apològics i, en alguns punts molt determinats, la matèria de Bretanya que es desenvolupa en el cicle novel·lístic de les aventures de cavalleria¹.

Si ens atenem, però, a l'estructura subjacent en tota l'obra, és fàcil d'endevinar que Ramon Llull, a l'hora de bastir una narració fictícia, té com a precedent l'enorme i poderosa influència de la literatura oral. En el seu món, en el temps de la composició de l'obra, gairebé podríem dir que la gran força literària encara era -o només era- la de la paraula.

Les narracions de la tradició oral, així com textos sumeris com ara el poema de *Gilgamesh* i els posteriors, com l'*Odissea* i la *Ilíada*, contenen l'estructura del viatge que sosté, en forma i metàfora, el discurs novel·lístic. Una metàfora que ha perdurat implícita en tota la història de la literatura.

Una estructura bàsica i comuna que trobem en les narracions de tradició oral, en les narracions que han arribat fins als nostres dies, les quals ens mostren un *heroi* empès per un desig *-element emissor-* que el mou a emprendre un camí *-acció-* per tal d'assolir un *objectiu*.

Aquest objectiu no és assolit pel sol fet de desitjar-lo, sinó després d'haver salvat una sèrie d'*obstacles* o *impediments*, que dificultaran l'avenç. La superació d'aquests obstacles podrà ser aconseguida -en el cas de la narració fantàstica- gràcies a l'ajut i participació d'elements màgics, que actuen de manera taumatúrgica; gràcies a l'enginy de l'*heroi*, que de vegades l'obliga a algunes transgressions, o a la pròpia vàlua justament per la condició original d'*heroi*. Un cop assolit l'objectiu, l'*heroi* experimenta un canvi que el farà retornar a l'origen -tancant el cercle-, no pas com n'ha sortit sinó transformat. D'aquí el sentit iniciàtic del viatge.

La història del *Blanquerna* és la narració d'un desig acomplert. El jove *Blanquerna* manifesta el seu gran desig al capítol V, que és el de la constitució del conflicte del plantejament novel·lístic, en contravenir el voler dels seus pares. Quan aquests li ofereixen el segell i les claus de la casa com a manifestació de la seva renúncia als béns terrenals i amb ganes de veure el fill al capdavant del patrimoni, s'inicien les rèpliques, els xantatges i les amenaces per fer-lo desdir. En aquest punt *Blanquerna* diu al pare: "No embarguets, sènyer, la mia benauyança ni-l meu desirer." I exposa amb insistència i fermesa allò que constituirà l'element emissor que farà posar en acció l'*heroi* cap a la recerca del seu objectiu.

El jove *Blanquerna* és presentat per l'autor amb característiques d'excepcionalitat des de bon principi. Així, al capítol III, dedicat a la prova a la qual el pare sotmet el seu fill, se'ns diu: "...Evast véu que son fill així era il·luminat de sciència, y ornat de bones pràctiques y de bona criança...", i el pare acaba orant en agraïment a la fi del mateix capítol: "Beneyt sies tu, senyor, en tu mateix i en

2 Per a la cita de tots els textos he fet servir l'edició d'Els nostres Clàssics, de l'Editorial Barcino, 1954.

3 Llibre I, Cap. VI, pg 75.

4 Per a la qüestió històrica sobre la renúncia al papat vegeu M. de Riquer, op. cit.

totes les virtuts e tes honors, perquè tal fill tant savi e tant ben costumad me has donat..."²

Les excel·lències sobre la capacitat, la vàlua i l'excepcionalitat del nostre heroi no es deixaran de repetir al llarg de tota l'obra, però de bon principi, veiem com totes aquestes virtuts es presenten vehiculades pel do de la parla en Blanquerna. En efecte, la paraula serà el que podríem anomenar *l'element màgic* que farà avançar el nostre heroi superant tots els obstacles que trobarà al seu camí. Així veiem el capgirament de Natana, després d'intentar-lo convèncer del seu amor, que ha de concloure: "per la virtut de vostres paraules, girada m'avets de mon enteniment..."³

Acomiadant-se dels pares, rebutjant Natana i l'herència del patrimoni, Blanquerna inicia el camí cap al seu objectiu. Un camí que trobarà dificultat pels obstacles de la reforma de la vida monàstica, de la vida de prelació i del papat que li correspondrà de viure. Aquests anomenats impediments al transcurs del camí vers l'objectiu, són alhora assoliments, pel fet que Blanquerna els aprofita per a la renovació eclesiàstica i de costums i per a la redacció de reglaments dels diferents estaments, gràcies, sobretot, als seus dots entre els quals destaca el de la parla. Però no deixen de ser assoliments no cercats, no desitjats. Així, a l'inici del capítol XCVI, quan Blanquerna ha aconseguit la reforma de la cúria romana, trobem un paràgraf concís i colpidor que ens retorna al cicle novel·lístic: "Blanquerna papa envellí, e remembrà lo desig que sulia haver de ésser en vida ermitana."

El cicle vital del nostre heroi arriba a la seva fi i, amb aquest, el del seu viatge. Però abans li caldrà salvar el màxim obstacle que acostuma a aparèixer quan l'objectiu gairebé és a tocar. Un darrer obstacle que es presenta en la narrativa de tradició oral com a insalvable, per al qual cal una participació sobrehumana i que ve a constituir la *baixada als inferns*. Tenint en compte quin és l'objectiu inicial del viatge en Blanquerna, i que quan se supera aquest darrer impediment l'heroi en surt reforçat cap a la transformació final, iniciàtica, situaríem aquest impediment de solució suprahumana en el fet de l'assolir la condició papal i en la renovació de la cúria romana. En aquest punt apareix com a superació la resolució insòlita⁴ de la renúncia al papat que fa Blanquerna.

Fins aquest moment el nostre heroi ha fet el seu camí passant pels diferents estaments de la vida religiosa, ensenyant, renovant, *transformant*. Quan Blanquerna Papa se sent ja gran veu acomplerta la seva feina, "en molt bon stament és lo papat e la cort de Roma e per aquell ordenament se segueix gran examplament a la fe catòlica". S'adona d'aquesta transformació realitzada, però també sent que li manca la pròpia, la que havia originat el seu camí.

La renúncia al papat li atorgarà la llibertat i l'alegria que li permetrà continuar el camí cap a aconseguir l'objectiu inicial: "Con Blanquerna fo absolt del papat e.s sentí franch a anar servir Déu en vida ermitana, lo goig ni.l alegre que ell hac, qui.l vos puria dir?"

Libertat, goig i alegria per acomplir el desig que un temps ja llunyà el va portar a posar-se en acció per aconseguir-lo. Per això la fi del camí no és sinó expressat en aquestes paraules: "E així vivia e stava Blanquerna ermità, considerant que hanc no fo en tan plaent vida ni anch no hac tan aparellat de exalçar molt sa ànima en Déu." I continua en una idea final universalitzadora i perpetuadora de la narració que fineix a tall de les fórmules finals de les rondalles: "Tant santa vida era çella en què Blanquerna estava, que Déus en benehia e-n endreçava tots aquells qui avien devoció en aquelles virtuts d'aquel loch on era la capella; e.l apostoli e los cardenals he lurs ofiçials n'eren mills en la gràcia de Déu per la santa vida de Blanquerna." La narració de la història ha de comportar un ensenyament, no sols el que aconsegueix l'heroi, sinó l'aprenentatge que es deriva del mateix fet narratiu, estructurat en formes de caràcter universalitzador.

En tot el Blanquerna no es fa esment de cap localització geogràfica concreta. Tan sols hi apareixen citats els noms de Mallorca en les autoreferències que fa Ramon Llull a les escoles Miramar, o a Roma com a seu de la cúria papal. La resta de cites geogràfiques ho són dins el context doctrinal i són, en general, de països, ciutats o cultures no cristianes. L'heroi Blanquerna farà el camí per un territori cristià d'àmbit anònim, on destacarà més els llocs de caràcter literari i simbòlic -el boscatge, la font d'aigua, el castell, etc.- que no una geografia real. D'aquí el caràcter universalitzador de l'experiència aconseguida com a caràcter iniciàtic.

5 *Lacrimi si Sfinti*, Edit. L'Heure, 1986

6 En aquest sentit és d'interès l'aportació de l'obra de Paolo Scarpi a *La fuga e il ritorno*, Marsilio Editori, 1992.

Perquè, en efecte, es tracta de viatge iniciàtic si tenim en compte el propòsit del nostre heroi a l'inici de la història. Ja hem comentat les excel·lències amb les quals és presentat Blanquerna de bon principi. Per tant, podríem afirmar que es tracta d'un heroi ja format no com a consecució de l'objectiu a la fi del viatge sinó abans d'iniciar-lo. Perquè el que ell persegueix no és una formació, que ja posseeix, sinó una transformació que només aconseguirà, per la vida contemplativa, amb la recerca de la unió amb Déu.

Si la mística no suposa necessàriament fugida, sí que la vida contemplativa que l'ha d'afavorir comporta abandonament del món. El camí de Blanquerna és el camí d'una ferma voluntat d'abandonament d'aquest món cap a la recerca de Déu. L'impediment, els impediments, és que el món no l'abandona a ell. Quan Blanquerna és papa, i aconsegueix convèncer la cort cardenalícia de la seva renúncia, aquests encara insisteixen perquè, com a mínim, romangui a Roma com a ermità, però Blanquerna els respon "que en nulla manera no estaria enfre les gents".

Per això, a la fi de l'obra, un cop assolit l'objectiu perseguit en el camí amb perseverança, trobem el vell Blanquerna en vida de contemplació. I és en aquest punt on es fa insistència en dos aspectes de la seva vida contemplativa, el plor i la visió de les estrelles. "Blanquerna se levava a la miga nit, e obria les finestres de la cel·la per ço que veés lo cel e les estrelles, e començava sa oració com pus devotament podia, per tal que tota sa ànima fos ab Déu e que sos hulls fossen en làgremes e en plors." I també, "Aprés lo sol post, Blanquerna se puyava en lo terrat qui era sobre la cel·la e stava en oració tro al prim son, esguardant lo cel e les stel·les ab hulls ploroses e ab cor devot..."

Un pensador ben allunyat dels temps que tractem i més a prop nostre, i en el fons també místic, com Cioran, escriu que "no és el coneixement allò que ens apropa als sants, sinó el despertar de les llàgrimes que dormen en el més profund de nosaltres mateixos. Aleshores únicament, a través d'elles, tenim accés al coneixement i comprenem com es pot arribar a ser sant després d'haver estat home".⁵

La contemplació de les estrelles al cel no és tant una aparença de fugida ans un element d'identificació de Déu. Déu, com a creador de l'univers, identificat en el paisatge creat per si mateix.⁶ Blanquerna aconsegueix a la fi la vida de misticisme, d'unió amb Déu mitjançant la seva entera

integració en l'àmbit de l'univers. Aquí són precisament les llàgrimes les que li permeten de veure més bé la imatge de Déu.

III El crític canadenc Northrop Frye manifesta que "quan estudiem els grans clàssics de la literatura a partir d'Homer, estem obeïnt els dictats del sentit comú, tal com han estat incorporats per l'autor de l'Eclesiastés: 'Val més la visió de l'ull que la peregrinació del desig'. La gran literatura és el que l'ull pot veure, és el genuí infinit en contraposició a allò infinit fal·laç, les inacabables aventures i l'inacabable estímul sexual de la peregrinació del desig. *Però tinc la impressió que si no existís la peregrinació del desig, tampoc no existiria la gran literatura*".⁷

Quan Ramon Llull, conscient o no, estructura el seu *Blanquerna*, damunt la metàfora del viatge i en fa la primera novel·la en la nostra llengua, enllaça el passat mític i de tradició oral amb el pensament cristià del seu temps mitjançant una influència platònica. En aquest sentit Llull, a més de pensador, esdevé creador de 'gran literatura' al dir de Frye.

⁷ *The Secular Scripture*, Harvard University Press, 1976. La cursiva és meua.